

สรุปผลการวิจัยและขอเสนอแนะ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับขอบเขต ลักษณะการใช้ประโยชน์แหล่งความรู้ชุมชน ตลอดจนปัญหา อุปสรรค ความคิดเห็นและขอเสนอแนะของ ครูผู้สอนสังกัดศึกษา นักเรียน และเจ้าหน้าที่ประจำแหล่งความรู้ชุมชน ในการใช้ประโยชน์แหล่งความรู้ชุมชนเพื่อประโยชน์ในการเรียนการสอนสังกัดศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น และการให้บริการของเจ้าหน้าที่ เพื่อเป็นขอเสนอแนะ และปรับปรุงการใช้ประโยชน์ การจัดบริการของเจ้าหน้าที่ประจำแหล่งความรู้ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ตัวอย่างประชากร ได้แก่ ครูสอนสังกัดศึกษาจำนวน ๓๐ คน นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน ๓๐๐ คน จากโรงเรียนทั้งรัฐบาลและโรงเรียนราษฎร์ ในจังหวัดเชียงใหม่ จำนวน ๑๐ โรงเรียน และเจ้าหน้าที่ประจำแหล่งความรู้ชุมชน จำนวน ๑๐ คน โดยการสุ่มตัวอย่างแบบธรรมดา

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ แบบสอบถาม ๓ ชุด สำหรับครู ๑ ชุด นักเรียน ๑ ชุด และเจ้าหน้าที่ประจำแหล่งความรู้ชุมชน ๑ ชุด แบบสอบถามแบ่งออกเป็น ๒ ภาค ภาคแรกเกี่ยวกับลักษณะทั่วไปของครู นักเรียนและเจ้าหน้าที่ประจำแหล่งความรู้ ภาคที่สองเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์แหล่งความรู้ชุมชนของครู นักเรียน และการให้บริการของเจ้าหน้าที่ประจำแหล่งความรู้ แบบสอบถามเป็นแบบเลือกตอบ แบบปลายเปิด และแบบประเมินค่า

แบบสอบถามทั้งสิ้นที่ได้รับกลับคืนมาคิดเป็นร้อยละร้อยของจำนวนที่ส่งไปทั้งหมด ข้อมูลที่ได้นำมาคำนวณหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของค่าตอบ แล้วนำเสนอในรูปแบบตารางประกอบความเรียง

ผลของการวิจัย

ครูผู้ตอบแบบสอบถาม ๓๐ คน เป็นครูหญิง ๒๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๗๓.๓๓ ครูชาย ๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๖.๖๗ ครูที่เป็นโสด จำนวน ๑๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๓.๓๓ ครูที่แต่งงานแล้ว ๑๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๖.๖๗ คุณวุฒิของครู ปริญญาโท ๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๓.๓๓ ปริญญาตรี ๑๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๓.๓๓ ประกาศนียบัตรหรือเทียบเท่า ๑๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๓.๓๓ และครูทุกคนมีประสบการณ์ในการสอนสังคมศึกษา

นักเรียนผู้ตอบแบบสอบถาม ๓๐๐ คน เป็นนักเรียนชาย ๑๕๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๐ นักเรียนหญิง ๑๕๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๐ นักเรียนมีอายุ ๑๓, ๑๔ และ ๑๕ ปี กำลังเรียนอยู่ในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น

เจ้าหน้าที่ประจำแหล่งความรู้ชุมชนจำนวน ๑๐ คน เป็นชาย ๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๐ เป็นหญิง ๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๐ คุณวุฒิของเจ้าหน้าที่ ปริญญาเอก ๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๐ ปริญญาโท ๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๐ ปริญญาตรี ๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๐ ประกาศนียบัตรวิชาชีพ ๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๐

การใช้แหล่งความรู้ชุมชนของครูและนักเรียนเพื่อประกอบการเรียนการสอนสังคมศึกษา ปรากฏผลดังนี้

๑. ประเภทของแหล่งความรู้ชุมชนที่ครูและนักเรียนใช้มากแตกต่างกัน คือ ครูจำนวนมากคิดเป็นร้อยละร้อย ใช้สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ เพื่อประกอบการสอน นักเรียนจำนวนมากคิดเป็นร้อยละ ๘๑ ใช้ภาพยนตร์จากแหล่งความรู้ทางสังคมเพื่อประกอบการเรียน ประเภทของแหล่งความรู้ที่ครู และนักเรียน ใช้น้อยแตกต่างกันคือ ครูจำนวนน้อย คิดเป็นร้อยละ ๓๖.๖๗ ใช้ศูนย์การคมนาคมเพื่อประกอบการสอน นักเรียนจำนวนน้อย คิดเป็นร้อยละ ๒๗.๓๓ ใช้สถานกงสุล หรือสำนักงานของต่างประเทศประกอบการเรียน

๒. วิธีการที่ครูและนักเรียนนำแหล่งความรู้ชุมชนมาใช้มาก แตกต่างกันคือ ครูจำนวนมากคิดเป็นร้อยละ ๘๖.๖๗ ใช้วิธีแนะนำให้นักเรียนไปฟังปาฐกถา หรืออภิปรายและการให้นักเรียนไปค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมจากแหล่งอื่นนอกโรงเรียน นักเรียนจำนวนมากคิดเป็นร้อยละ ๘๔ ใช้วิธีการไปชมนิทรรศการทางสังคมประกอบการเรียน วิธีการที่ครูและ

นักเรียนใช้น้อยแตกต่างกันคือ ครูจำนวนน้อยคิดเป็นร้อยละ ๒๓.๓๓ ใช้วิธีการให้นักเรียนออกไปสัมภาษณ์บุคคลผู้มีความรู้ในชุมชน นักเรียนจำนวนน้อย คิดเป็นร้อยละ ๑๔ ใช้วิธีการซักถามขอเท็จจริงทางโทรศัพท์หรือทางจดหมาย

๓. เวลาที่ครูและนักเรียนใช้มากในกิจกรรมการศึกษาออกสถานที่เหมือนกัน คือ ครูจำนวนมาก คิดเป็นร้อยละ ๖๐ และนักเรียนจำนวนมาก คิดเป็นร้อยละ ๖๗.๓๓ ใช้เวลาวันเสาร์หรือวันอาทิตย์ เวลาที่ครูและนักเรียนใช้น้อยในกิจกรรมนี้เหมือนกัน คือ ครูจำนวนน้อย คิดเป็นร้อยละ ๑๖.๖๗ และนักเรียนจำนวนน้อย คิดเป็นร้อยละ ๑๖ ใช้ในเวลาเรียน

๔. เวลาที่ครูและนักเรียนใช้มากในกิจกรรมการฟังวิทยากร อภิปราย หรือปาฐกถา คือ ครูจำนวนมาก คิดเป็นร้อยละ ๔๐ นักเรียนจำนวนมาก คิดเป็นร้อยละ ๗๕.๖๗ ใช้เวลาเรียน ส่วนเวลาที่ครูและนักเรียนใช้น้อยในกิจกรรมนี้เหมือนกันคือ ครูจำนวนน้อย คิดเป็นร้อยละ ๑๐ นักเรียนจำนวนน้อย คิดเป็นร้อยละ ๔.๖๗ ใช้ในวันหยุดราชการอื่น ๆ

๕. เวลาที่นักเรียนใช้ในการไปขอวัสดุ เอกสารต่าง ๆ หรือการค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมจากแหล่งความรู้อื่น ๆ นอกโรงเรียน คือ นักเรียนจำนวนมาก คิดเป็นร้อยละ ๖๗.๖๗ ใช้เวลาวันเสาร์อาทิตย์ นักเรียนจำนวนน้อย คิดเป็นร้อยละ ๔.๓๓ ใช้ในเวลาเรียน

๖. กิจกรรมที่ครูและนักเรียนเคยปฏิบัติก่อนการใช้ประโยชน์แหล่งความรู้ชุมชนเหมือนกันคือ ครูจำนวนมาก คิดเป็นร้อยละ ๗๓ และนักเรียนจำนวนมาก คิดเป็นร้อยละ ๗๕ เคยให้และได้รับคำแนะนำเกี่ยวกับวิธีใช้ประโยชน์แหล่งความรู้ และอธิบายถึงเรื่องที่จะไปศึกษา ส่วนกิจกรรมที่ครูและนักเรียนปฏิบัติน้อย คือ ครูจำนวนน้อย คิดเป็นร้อยละ ๒๐ และนักเรียนจำนวนน้อยคิดเป็นร้อยละ ๒๔ เคยจัดแสดงภาพหรือฉายภาพยนตร์ประกอบเกี่ยวกับเรื่องที่จะไปศึกษา

๗. กิจกรรมที่ครูและนักเรียนเคยปฏิบัติมากหลังจากการใช้ประโยชน์แหล่งความรู้ชุมชนคือ ครูจำนวนมาก คิดเป็นร้อยละ ๘๓.๓๓ และนักเรียนจำนวนมาก คิดเป็นร้อยละ ๘๔.๖๗ เคยเขียนรายงานส่ง ครูจำนวนน้อยคิดเป็นร้อยละ ๓.๓๓ และนักเรียนจำนวนน้อย

คิดเป็นร้อยละ ๗ ไม่มีกิจกรรมใด ๆ หลังจากการใช้ประโยชน์แหล่งความรู้ชุมชน

๘. ปัญหาและอุปสรรคของครูและนักเรียนในการไปศึกษานอกสถานที่ แตกต่างกันคือ ครูประสบปัญหาระดับปานกลาง ในเรื่องไม่ค่อยมีเวลาเตรียมการและพานักเรียนไป ($\bar{X} = ๒.๐๓$) และนักเรียนมีจำนวนมากเกินไป ($\bar{X} = ๒.๐๐$) นักเรียนประสบปัญหาระดับปานกลางในเรื่องค่าใช้จ่ายสูง ($\bar{X} = ๑.๕๔$) และไม่มีเวลา ($\bar{X} = ๑.๗๕$)

๙. ปัญหาและอุปสรรคในการฟังวิทยากร ปาฐกถา หรืออภิปราย คือ ครูประสบปัญหาระดับปานกลาง ในเรื่องไม่มีชั่วโมงพิเศษเพื่อฟังวิทยากร ($\bar{X} = ๒.๐๗$) ไม่มีค่าใช้จ่ายสำหรับวิทยากร ($\bar{X} = ๑.๗๔$) นักเรียนประสบปัญหาระดับปานกลางคือ นักเรียนรู้สึกเบื่อหน่ายและง่วงนอนขณะฟังคำบรรยาย ($\bar{X} = ๑.๕๕$) และไม่มีเวลาเพื่อฟังวิทยากร ปาฐกถาหรืออภิปราย ($\bar{X} = ๑.๖๑$)

๑๐. ปัญหาและอุปสรรคของครูในการขอพิมพ์ ภาพยนตร์ สไลด์ फिल्मสติป หรือเครื่องมือโสตทัศนอุปกรณ์อื่น ๆ คือ ครูประสบปัญหาระดับปานกลาง ในเรื่องไม่มีภาพยนตร์ สไลด์ फिल्मสติป ที่ต้องการให้พิมพ์ ($\bar{X} = ๑.๕๓$) และไม่มีห้องสำหรับฉายภาพยนตร์ ($\bar{X} = ๑.๕๐$)

๑๑. ข้อคิดเห็นหรือทัศนคติของครูและนักเรียนในการใช้ประโยชน์ของแหล่งความรู้ชุมชน ครูมีความเห็นว่า แหล่งความรู้ชุมชนมีความจำเป็น และมีประโยชน์ในวิชาที่สอนมาก ($\bar{X} = ๒.๖๗$) นักเรียนมีความเห็นว่า การใช้ประโยชน์ของแหล่งความรู้ชุมชนประกอบการเรียนรู้สังคมศึกษา ช่วยให้นักเรียนมีความรู้รอบตัวและประสบการณ์กว้างขวางขึ้นมาก ($\bar{X} = ๒.๖$) ครูและนักเรียนมีความเห็นตรงกันคือ นักเรียนสนใจที่จะใช้ประโยชน์แหล่งความรู้ชุมชนประกอบการเรียนภายใต้การนำของครู ($\bar{X} = ๒.๔๗$)

การจัดและให้บริการ ของเจ้าหน้าที่ประจำแหล่งความรู้ชุมชนแก่ครูและนักเรียน

๑. วิธีการให้บริการ แก่ครูและนักเรียนที่มาขอใช้แหล่งความรู้ คือ เจ้าหน้าที่ทุกคน เคยใช้วิธีให้บริการด้วยการบรรยาย การแจกเอกสารหรือวัสดุต่าง ๆ การให้ขอพิมพ์เอกสาร หรือวัสดุต่าง ๆ และการให้คนควาจากหนังสือหรือเอกสารต่าง ๆ ภายในสถานที่แหล่งความรู้ เจ้าหน้าที่จำนวนน้อย คิดเป็นร้อยละ ๒๐ ใช้วิธีการอภิปราย

๒. เวลาที่เจ้าหน้าที่ให้บริการแก่ครูและนักเรียนคือ เจ้าหน้าที่ทุกคน ให้บริการในเวลาราชการ เจ้าหน้าที่จำนวนน้อย คิดเป็นร้อยละ ๑๐ ให้บริการในวันหยุดราชการอื่น ๆ

๓. จำนวนของผู้มาขอใช้บริการในเวลา ๑ เดือน คือ แหล่งความรู้จำนวนมาก คิดเป็นร้อยละ ๕๐ มีผู้มาขอใช้บริการจำนวน ๕๐ - ๑๐๐ คน แหล่งความรู้จำนวนน้อย คิดเป็นร้อยละ ๒๐ มีผู้มาขอใช้บริการ จำนวน ๑๐๐ - ๑๕๐ คน ในเวลา ๑ เดือน

๔. ปัญหาและอุปสรรคของเจ้าหน้าที่ประจำแหล่งความรู้ชุมชน ในการให้บริการแก่ครูและนักเรียน เจ้าหน้าที่ประสบปัญหาระดับปานกลาง ในเรื่องจำนวนอุปกรณ์ที่มีอยู่ไม่เพียงพอในการให้บริการ ($\bar{X} = ๑.๘$) และปัญหาในการรักษาระเบียบวินัยของผู้มาขอใช้บริการไม่เท่าที่ควร ($\bar{X} = ๑.๗$)

๕. ความคิดเห็นหรือทัศนคติของเจ้าหน้าที่ประจำแหล่งความรู้ชุมชน ในการให้บริการแก่ครูและนักเรียน คือ ถ้าเจ้าหน้าที่ได้ทราบเนื้อหาบทเรียนย่อ ๆ ล่วงหน้าจะช่วยให้การจัดบริการสอดคล้องกับบทเรียนที่ขึ้นมาก ($\bar{X} = ๒.๕๐$) และเจ้าหน้าที่มีความเห็นว่า การใช้ประโยชน์ของแหล่งความรู้ชุมชน ประกอบการเรียนการสอนสังคมศึกษา ช่วยให้นักเรียนได้ความรู้ และประสบการณ์เพิ่มขึ้นมาก ($\bar{X} = ๒.๕๐$)

ข้อเสนอแนะของครู นักเรียน และเจ้าหน้าที่ประจำแหล่งความรู้ชุมชนในการใช้ประโยชน์ของแหล่งความรู้ชุมชนประกอบการเรียนการสอนสังคมศึกษา ให้มีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะของครู

จังหวัด โรงเรียน หรือกระทรวงศึกษาธิการ ควรจะร่วมมือกันจัดอบรมครูสอนสังคมศึกษา เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ของแหล่งความรู้ชุมชน โรงเรียน ควรจัดหาครูไปทัศนศึกษาเพื่อหาประสบการณ์ประกอบการสอน ชั่วโมงสอนของครูไม่ควรเกินสัปดาห์ละ ๑๘ ชั่วโมง ควรมีเจ้าหน้าที่รับผิดชอบ และให้บริการในเรื่องอุปกรณ์แก่ครู การจัดกิจกรรมทางสังคมศึกษา ควรเน้นให้นักเรียนเห็นความสำคัญ และทางโรงเรียนควรจัดพานักเรียน

ไปศึกษานอกสถานที่ มากกว่าที่เคยจัดมา (ตารางที่ ๒๔)

ขอเสนอแนะของนักเรียน

ควรจัดให้มีกรอภิปรายระหว่างโรงเรียนเกี่ยวกับวิชาสังคมศึกษา เพื่อให้นักเรียนมีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกว้างขวางขึ้น ควรจัดทัศนศึกษามากกว่าที่เคยจัดมา สถานที่แหล่งความรู้ ควรจะผลัดเปลี่ยนไปมาให้ช้ำกันบ่อย ๆ ทุกครั้งที่เป็นศึกษานอกสถานที่ ควรมีเจ้าหน้าที่บรรยายประกอบด้วย โรงเรียนควรให้เวลาพิเศษเพื่อติดต่อสถานที่แหล่งความรู้ที่เป็นสถานที่ราชการ ให้มีอุปกรณ์ประกอบการสอนทุกชั่วโมง และการเชิญวิทยากร ควรเชิญที่พูดเก่งไม่น่าเบื่อ และได้ความรู้มาก (ตารางที่ ๒๕)

ขอเสนอแนะของเจ้าหน้าที่

ครูผู้จัดควรแจ้งให้เจ้าหน้าที่ทราบว่าการให้เน้นเรื่องใด ควรทดสอบความรู้เมื่อกลับไปโรงเรียน นักเรียนที่ไปขอรับบริการจากเจ้าหน้าที่ ควรมีระเบียบวินัย และให้ความเคารพต่อสถานที่พอสมควร และครูควรให้ความรู้เบื้องต้นแก่นักเรียนก่อนไปศึกษาที่แหล่งความรู้ (ตารางที่ ๒๖)

อภิปราย ผลจากการวิจัยครั้งนี้สรุปได้ว่า ครู นักเรียน และเจ้าหน้าที่ประจำแหล่งความรู้ชุมชน มีความเห็นตรงกันคือ แหล่งความรู้ชุมชนมีประโยชน์ต่อการเรียนการสอนสังคมศึกษา เพราะช่วยให้นักเรียนได้รับความรู้และประสบการณ์ กว้างขวางขึ้น ผู้วิจัยเห็นว่า วิธีการใช้ประโยชน์แหล่งความรู้ชุมชนนั้นมีหลายวิธี แต่สิ่งที่สำคัญซึ่งครูผู้สอนควรคำนึงถึง คือ แหล่งความรู้ชุมชนนั้น เป็นแต่เพียงสื่อกลางที่จะช่วยให้การสอนดำเนินไปสู่วัตถุประสงค์ แต่การสอนจะได้ผลเพียงใดนั้น ต้องขึ้นอยู่กับการใช้แหล่งความรู้ของครูเป็นสำคัญ ครูต้องมีความรู้ความเข้าใจเป็นอย่างดีในบทเรียนที่ตนจะสอนก่อน แล้วจึงพิจารณาเลือกแหล่งความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อบทเรียนที่นักเรียนได้ศึกษาอยู่มากที่สุด เหมาะสมกับวัย ความสามารถ เป็นที่สนใจ และสนองความต้องการของนักเรียนอย่างแท้จริง การเลือกแหล่งความรู้ของครูจึงนับว่าเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด

ผลการวิจัยนี้ตรงกับผลการวิจัยของผู้วิจัยหลายท่าน เช่น จารีย์ จิตนุสนธิ^๑ อมรา มนัสวานิช^๒ ที่พบว่า ครูที่สอนส่วนมากใช้วิธีการสอนแบบบรรยาย และใช้อุปกรณ์ประกอบการสอน โรงเรียนส่วนมากขาดอุปกรณ์การสอนและตำราที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า ขาดวิทยากรที่คอยให้ความช่วยเหลือ ผลการวิจัยของจารีย์ ตรงข้ามกับของอมรา ในเรื่องคุณวุฒิของครูจารีย์พบว่า ครูส่วนมากสำเร็จปริญญาตรี เพราะทำการวิจัยในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ส่วนอมราพบว่าครูส่วนมากขาดคุณวุฒิและไม่ได้รับการฝึกหัดเกี่ยวกับการสอนวิชาสังคมศึกษาโดยเฉพาะ เนื่องจากทำการวิจัยในเขตการศึกษา ๒ ฉะนั้นครูในส่วนกลางมีคุณวุฒิสองกว่าครูในส่วนภูมิภาค

ผลการวิจัยนี้ตรงกับของ วิทยุใหญ่ ตันพิทยคุปต์^๓ และทศพร เขาวนคี^๔ ที่พบว่าแหล่งความรู้ชุมชนที่ครูใช้มากที่สุดคือ เอกสารสิ่งตีพิมพ์ วิธีการที่ครูส่วนมากใช้คือ การให้นักเรียนออกไปค้นคว้าจากแหล่งอื่นเพิ่มเติม การแนะนำให้ไปฟังปาฐกถา หรืออภิปราย รวมทั้งการแนะ หรือพานักเรียนไปร่วมในกิจกรรมของชุมชน ปัญหาและอุปสรรคที่ครูพบมากที่สุดคือ ไม่มีชั่วโมงพิเศษเพื่อฟังวิทยากร และนักเรียนไม่รู้จักมารยาทในการฟัง ครูไม่มีเวลาและไม่สะดวกในการติดต่อขอยืมเครื่องมือวัสดุทัศนูปกรณ์ต่างๆ

ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับผลการวิจัยของ สุรัชย์ ประเสริฐสรวย^๕ ที่พบว่าการใช้การศึกษานอกสถานที่เป็นกิจกรรมเสริมบทเรียนนั้นมีประสิทธิภาพดีกว่าการสอนในชั้นเรียนแต่เพียงอย่างเดียว ไม่ว่าจะการสอนนั้นจะผ่านมาเป็นเวลาเท่าใดก็ตาม การใช้การศึกษานอกสถานที่เป็นกิจกรรมเสริมบทเรียนย่อมได้ผลมากกว่าการสอนในชั้นเรียนตามปกติเสมอ

^๑ จารีย์ จิตนุสนธิ, เรื่องเดียวกัน.

^๒ อมรา มนัสวานิช, เรื่องเดียวกัน.

^๓ วิทยุใหญ่ ตันพิทยคุปต์, เรื่องเดียวกัน.

^๔ ทศพร เขาวนคี, เรื่องเดียวกัน.

ขอเสนอแนะ

ขอเสนอแนะของผู้วิจัยต่อครูสังคมศึกษา

๑. ครูควรสำรวจในชุมชนของตนว่ามีแหล่งความรู้อะไรบ้างที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการสอนสังคมศึกษาได้
๒. ก่อนการใช้แหล่งความรู้ชุมชน ครูควรวางแผนให้รอบคอบและระมัดระวังศึกษาปัญหา อุปสรรค ข้อคิดเห็น และขอเสนอแนะจากบุคคลอื่นที่เคยใช้แหล่งความรู้เหล่านั้นมาก่อน
๓. ครูควรมีมนุษยสัมพันธ์อันดีกับบุคคลหลายฝ่าย เช่น ครู นักเรียน และเจ้าหน้าที่ประจำแหล่งความรู้ ฯลฯ เป็นต้น
๔. ครูควรศึกษาและเลือกใช้แหล่งความรู้ต่าง ๆ ในชุมชนให้สอดคล้องกับบทเรียน และเป็นประโยชน์ต่อนักเรียนมากที่สุด
๕. หลังจากการใช้ประโยชน์แหล่งความรู้ชุมชนแล้ว ครูควรติดตามผล โดยการซักถามกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อเป็นการวัดผลอีกครั้งหนึ่ง
๖. ครูควรทำการประเมินผลงาน แต่ละครั้งไว้เป็นลายลักษณ์อักษร รวมทั้งข้อคิดเห็นและขอเสนอแนะต่าง ๆ เพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุง แก้ไขในโอกาสต่อไป
๗. ครูควรให้ความสนใจติดตามศึกษาแหล่งความรู้ชุมชนใหม่ ๆ เพิ่มเติมอยู่เสมอ ควรทำบัญชีรายชื่อของแหล่งความรู้ ตรวจสอบเพิ่มเติมบ่อย ๆ เพราะอาจมีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาไปจากเดิม
๘. ครูควรเก็บผลงานจากการศึกษาแหล่งความรู้ต่าง ๆ ไว้เป็นหมวดหมู่ เช่น เอกสารที่ได้รับแจก รายงานของนักเรียน ผลงานจากการจัดนิทรรศการ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอนวิชาต่อไป

ขอเสนอแนะของผู้วิจัยต่อนักเรียน

๑. ก่อนการใช้ประโยชน์ของแหล่งความรู้ชุมชนทุกครั้ง นักเรียนควรศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับเนื้อหา ความรู้ที่จะได้รับจากแหล่งความรู้ นั้น ๆ เพื่อเป็นแนวทางก่อนจะช่วยให้แก่นักเรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดียิ่งขึ้น

๒. ขณะที่กำลังใช้ประโยชน์ของแหล่งความรู้ชุมชนนั้น นักเรียนจะต้องมีระเบียบวินัยในตนเอง ตั้งใจแสวงหาความรู้ และประสบการณ์อย่างแท้จริง มีความรับผิดชอบต่อนักเรียนที่อย่างเคร่งครัด และรักษามารยาทในฐานะผู้ใช้บริการที่ดี

๓. หลังจากการใช้ประโยชน์ของแหล่งความรู้ชุมชนแล้ว นักเรียนควรจะวัดผลตนเองทุกครั้งว่าได้รับการเรียนรู้ และประสบการณ์จากแหล่งความรู้ นั้น ๆ เพียงใด

ขอเสนอแนะของผู้วิจัยต่อเจ้าหน้าที่ประจำแหล่งความรู้

๑. ควรมีการประชาสัมพันธ์ พิมพ์เอกสาร เผยแพร่ เกี่ยวกับบริการต่าง ๆ ซึ่งจะให้แก่ครูและนักเรียนมาใช้บริการได้สะดวก

๒. ควรเชิญครูผู้จัดทำชมและฟังสิ่งที่ควรรู้อีกก่อน เพื่อเป็นแนวทางช่วยอธิบายให้นักเรียนที่มาใช้บริการเข้าใจดียิ่งขึ้น

๓. ควรจัดเจ้าหน้าที่บริการให้มีจำนวนเพียงพอที่จะให้คำอธิบายแก่นักเรียนอย่างทั่วถึง หรือมีเครื่องขยายเสียงที่ดังพอจะได้ยินทั่วถึงทุกคน

ขอเสนอแนะสำหรับผู้ที่จะทำการวิจัยต่อไป

๑. ควรใช้เครื่องมือในการวิจัยแบบอื่น ๆ เช่น การสังเกต และการสัมภาษณ์

๒. ควรมีการวิจัย การใช้แหล่งความรู้ชุมชน ประกอบการสอนวิชาอื่น ๆ นอก

เหนือจากวิชาสังคมศึกษา

๓. ควรทำวิจัยการใช้แหล่งความรู้ชุมชนประกอบการสอนสังคมศึกษาในเขตหรือจังหวัดอื่น นอกเหนือจากจังหวัดเชียงใหม่